

tion and understanding of the value of the main (primary) and secondary (explanatory) members (parts of the) sentence and prokomentovano their interpretation of Ohiiienkom from the viewpoint of logic. The logical aspect of the study of the sentence which follows King James, is not important in itself, but primarily because the thoughts are expressed in those or those structures a sentence, splitting opinion determines the degree of syntactic splitting of the sentence is the basis for the selection of structural-semantic types of simple sentences: dvoskladnih, mononuclear and neclenovanih.

Key words: skladna, sintaxsa, syntax, basic sentence, the explanatory sentence, subject, predicate, method, Ivan Ohienko.

Отримано: 12.09.2018 р.

УДК 81'42:94(477)(092)

DOI: 10.32626/2309-7086.2018-15-2.73-78

І. М. Комінярська

*Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія
імені Тараса Шевченка*

ПРОСПЕКЦІЯ ГЛАГОЛИЦІ ТА КИРИЛИЦІ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті характеризувано перспекцію глаголиці та кирилиці Івана Огієнка у науковому доробку «Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян» (1937). Окреслено історію алфавіту давніх народів, старослов'янську книжкову термінологію, історію глаголиці та кирилиці. Розглядається студія виникнення азбуки й літературної мови у слов'ян, яка ділиться на такі частини: історія алфавіту давніх народів, історія глаголиці, історія кирилиці, оповідання ченця Хороброго про письмена слов'янські, виникнення слов'янської літературної мови. Докладно з'ясовано історію походження алфавітів у давніх народів. Іван Огієнко докладно та об'єктивно подає грецьку теорію становлення глаголиці у XVIII столітті. Огієнко репрезентує власну концепцію філософсько-теоретичного трактування перспекції глаголиці та кирилиці як простір прогнозування та передбачення, її значення та роль для сучасного мовознавства XXI століття.

Ключові слова: перспекція, глаголиця, кирилиця, Іван Огієнко, алфавіт, старослов'янська мова.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Розвиток та становлення української наукової мови безперечно пов'язані з еволюцією становлення української літературної мови. Цей процес ґрунтується на написанні творів. В основі української літературної мови лежить старослов'янська мова. Про виникнення та використання її свідчать договори русичів із греками (X ст.), які зафіксовані в Київському літописі. Про літературну мову цього часу ми дізнаємося з творів митрополита Іларіона, Луки Жидяти, Нестора Літописця, Феодосія Печерського та ін. Визначними пам'ятками літератури доби Київської Русі, які дійшли до нас в оригіналі є, «Остромирове Євангеліє» (1056), «Повчання Володимира Мономаха» (1109), «Слово о полку Ігоревім» (1185) та інші.

Традиції, ідеї, інтерес до мови, закладені за часів Київської Русі, були продовжені українськими філософами та дослідниками-вченими наступних поколінь. Про це свідчать граматики та словники, укладачі яких розглядали мову не тільки як засіб спілкування і пізнання, а й об'єкт дослідження. Серед

них – Ілля Тимківський, Ізмаїл Срезневський, Олександр Потебня, Агатангел Кримський, Іван Огієнко, Юрій Шевельов та ін.

Огієнко Іван Іванович (митрополит Іларіон) – український філолог, вчений, культуролог, лексикограф, видавець, мовознавець, історик церкви, церковний і громадський діяч, найвизначніший учений ХХ ст. Його спадщина налічує понад 1500 наукових праць, включає в себе роботи з мовознавства, культурології, педагогіки та лінгвістики. Мовознавчі інтереси І. Огієнка торкалися питання сутності й онтологічного обґрунтування природи української мови, історії церковнослов'янської та старослов'янської мов. Наприклад, «Історія церковнослов'янської мови» (1926-1929), «Пам'ятки старослов'янської мови Х-ХІ віків» (1929), «Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян» (1937), проблеми українського правопису «Нариси з історії української мови. Система українського правопису» (1927), «Грамагічні основи української літературної мови» (1951), «Наша літературна мова. Як говорити й писати по-літературному» (1954) тощо.

Аналіз останніх публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми і на які спирається автор. Серед величезної кількості наукових розвідок професора Огієнка ґрунтовністю вирізняється фундаментальна праця «Історія української мови», де розвиток мови подано від найдавніших часів і до того часу, коли жив і працював дослідник. На думку Ф. Бацевича, однією з інших важливих праць І. Огієнка в царині соціолінгвістичного опрацювання проблеми рідної мови є праця «Наука про рідномовні обов'язки» (1936). У ній обґрунтовано оригінальну філософську концепцію соціолінгвістики, етнолінгвістики, етнопсихолінгвістики, культурології, теорії та практики міжкультурної комунікації [1, с.99-100].

Іван Огієнко – автор й укладач словників української мови. Перші шість присвячені орфографії та лексиці української мови, решта – правописним і стилістичним питанням української мови. Вони були надруковані в Києві, Галичині та закордоном. Невеличкі за обсягом словнички, присвячені орфографії української мови чи питанню терміна, митрополит друкував на сторінках періодичних видань.

Виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Іван Огієнко належить до небагатьох учених-енциклопедистів, чий доробок у галузі мовознавства особливо вагомий, однак і досі лишається маловідомим навіть фахівцям. Захоплення працелюбною, наполегливою, науковою скрупульозністю і жертвністю вченого Івана Огієнка викликає мовознавче дослідження «Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян». Предметом детального дослідження стала ця розвідка у Миколи Тимошика [5], однак попри зростання кількості публікацій потенціал філософського та теоретичного зацікавлення у візях професора І. Огієнка ще не був предметом спеціального наукового розгляду.

Формулювання мети статті (постановка завдання). З'ясувати та виокремити власну концепцію філософсько-теоретичного трактування перспекції глаголиці та кирилиці професора І. Огієнка як простір прогнозування та передбачення, її значення та роль для сучасного мовознавства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Щире прагнення піднести міжнародний престиж української мови, з умотивуванням основних положень утвердити її окремішність, самотуність, показати в історичному розрізі тернистий шлях, яким пройшла мова, спонукає І. Огієнка взятися за ґрунтовне дослідження. Дослідник стверджував, що «Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб... Звичайно, не сама по собі мова, а мова як певний орган культури, традиції. В мові наша стара й нова культура, ознака нашого. національного визнання...

І поки живе мова – житиме й народ, як національність. Не стане мови – не стане й національності: вона геть розпоршиться поміж дужчим народом... От чому мова має таку велику вагу в національному рухові. Тому й вороги наші завжди так старанно пильнували, аби заборонити насамперед нашу мову, аби звести та знищити її дощенту. Бо німого, мовлять, похвасш, куди забажасш...» [3, с.239-240].

«Історія української літературної мови» Івана Огієнка поклала початок цілісного багатотомного видання та своєрідної бібліотеки словенства. До наукового доробку входять, окрім Шевченкового словника, такі праці: «Історія української культури» (1918, 1991, 1992, 2002), «Український літературний наголос» (1952), «Історія українського друкарства» (1925, 1994), «Костянтин і Мефодій. Їх життя та діяльність» (1926), «Етимологічно-семантичний словник української мови» (1979-1995).

Протягом шести років Іван Іванович видавав та редагував журнал «Рідна мова» (1933-1939), який видавався у Варшаві та розповсюджувався по всьому світі. Програмним гаслом видання стали такі слова самого видавця: «Для одного народу – одна літературна мова, один правопис». За такими словами приховано глибинний зміст, адже йдеться про потребу мовного об'єднання нації, про ідею соборності мови і велику працю заради її здійснення. Народ, за словами І. Огієнка, який не має спільної літературної мови, – то незріла нація.

Характер публікацій в журналі «Рідна мова» визначали такі: основні рубрики «Сучасна літературна мова Наддніпрянської України», «Мова нашої преси», «Канцелярійна мова», «Життя слів», «Словник мови Кобзаря», «Новинки з мовознавства», «Мовний порадник для редакторів, видавців, працівників пера» тощо.

Численними науковими розвідками Іван Огієнко підтвердив, що українська літературна мова народилася ще в глибоку давнину, завдог до офіційного прийняття християнства. Цю концепцію дослідник обстоював в таких наукових розвідках, як «Руські переклади в Херсонесі в 860 році» (1927), «Жирило і Мефодій» (1927), «Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян» (1937) тощо. У першій частині книги автор обґрунтував походження назв Русь – Україна – Малоросія, а також шляхи взаємодії літературної та народної мов. Основні етапи розвитку української мови Іван Огієнко розглядає від княжої доби до наших днів. Учений привів чіткий аналітико-синтетичний огляд крізь призму різноманітних історичних факторів, ролі окремих письменників у вдосконаленні літературної мови та докладно потрактував негативні наслідки ідеологічного втручання партійного чиновництва в процес створення нового українського правопису.

Іван Огієнко створив власну концепцію проспекції як простір прогнозування та передбачення майбутнього значення української літературної мови в царині слов'янської філології.

«Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян» (1937) – одне з ґрунтовних досліджень професора Огієнка у галузі мовознавства, друге видання А перше вийшло у світ в 1927 році літографським способом у кількості сто примірників. Обсяг від 300 до 600 сторінок. Видання має рідкісні знімки, репродукції стародавніх зразків текстів, що мають неабияку цінність для сучасних дослідників. Текст «Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян» наповнений 75 знімками із стародавніх пам'яток. Видання є доповненим і переробленим викладом лекційного курсу, який учений читав у Варшавському університеті та відкривав задуману автором багатотомну серію «Бібліотека українознавства».

Зуважимо, що «Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян» вийшла як четвертий том «Історії церковно-слов'янської мови», що складається з таких праць [2, с.7]:

1. Томи I-II: Костянтин і Мефодій, їх життя та діяльність (1927-1928).
2. Том III: Джерела, Corpus Cyrillo-Methodianum.

3. Том V: Пам'ятки старослов'янської мови X-XI віків (1929).
4. Том VI: Фонетика церковно-слов'янської мови (1927).
5. Томи VII- VIII: Морфологія й складня церковно-слов'янської мови.
6. Том X: Слов'янська палеографія (1928-1929).
7. Том XI: Історія перекладів св. Письма та Богослужбових книжок на живі слов'янські мови.

Студія про виникнення азбуки й літературної мови у слов'ян ділиться на кілька частин: історія алфавіту давніх народів, історія глаголиці, історія кирилиці, оповідання ченця Хороброго про письмена слов'янські, виникнення слов'янської літературної мови. Докладно з'ясувавши історію походження алфавітів у давніх народів (китайського, єгипетського, фінікійського, грецького), автор зупиняється на розвиткові слов'янського письма, пояснює старослов'янську термінологію, знайомить читача з «руськими» перекладами перед Костянтином, його працею над слов'янською азбукою. Іван Огієнко окреслив важливість походження алфавітів: «В найкоротших рисах розповів я тут про походження алфавітів у давніх народів, що нам дуже потрібне для розуміння повстання азбук слов'янських» [2, с.21].

Скрупульозним науковим аналізом відрізняється друга частина, у якій розглядається історія глаголиці. Автор стверджує: «Ті рукописи, що написав Костянтин та Мефодій, не дійшли до нашого часу, чи правильніше – ще не розшукано з них ані одного; не маємо також ані одного оригінального рукопису від учнів св. братів. Найстаріші рукописи, які маємо, походять тільки з кінця X-го віку, – це вже відписи з перекладів св. братів та їхніх учнів» [2, с.80].

До ґрунтовних висновків Іван Огієнко приходить у підрозділі про історію вивчення та походження глаголиці. Автор виклав цілу концепцію найдавнішої історії дослідження глаголиці, до якої належали наукові розвідки Варфоломія Копітара (1780-1844), Йосипа Добровського (1753-1829), Гелазія Добнера (1719-1790), Павла Шафарика (1795-1861), Йосипа Вайса (1865), Ізмаїла Срезневського (1812-1880). Професор Огієнко стверджував, що під час вивчення глаголиці було багато вагань та постійний пошук нового методу дослідження її, і все зроблено «...спільними силами всієї слов'янської філології, силами не тільки великими, але найменшими» [2, с.91].

Переконливо й аргументовано аналізуються вченим різні теорії про походження глаголиці, авторами яких є відомі в усьому світі мовознавці Гайтлер, Тейлор, Амфілофій, Ягіч, Біляєв, Лескин, Вондрак, Нахтігаль, Міннс, Кульбакін, Вайс. Іван Огієнко докладно та об'єктивно подає грецьку теорію становлення глаголиці, тим самим доводить якою нагальною проблемою була вона серед більшості вчених у XVIII столітті.

Достовірно подано професором Огієнком інформацію про зародження та поширення глаголиці в Європі. Ізмаїл Срезневський та Іван Огієнко за численними доведеннями стверджують, що батьківщиною глаголиці є південна Болгарія, звідки вона поширилася по всіх слов'янських землях. Однак, на думку І. Огієнка, «...глаголиця не встояла в боротьбі з другою азбукою, значно простішою, – кирилицею, і змушена була поволі вступитися перед нею на всіх слов'янських землях» [2, с.139]. Автор зауважив, що глаголиця менш досконале письмо як кирилиця, яка не знала системи йотованих букв. На думку вченого, початкова глаголиця була потрібна для буденного вжитку.

Третя частина «Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян» присвячена зародженню кирилиці, її впорядкуванню та кирилівській азбуці. Друге слов'янське письмо носить назву кирилиці, тобто письма, що в новий час приписували святому Кирилу. Однак, як стверджує Іван Огієнко, неупо-

рядкована кирилиця постала ще до Костянтина, постала як результат довгого еволюційного процесу пристосування грецького уставного письма до потреб слов'янських. Вона народилася із грецького уставного письма. На той час Греція мала дуже великий вплив на Болгарію і Європу.

«Оце й був час, коли уставне грецьке письмо, що в зародках віддавна відоме на слов'янських землях, упорядкували й приспособили для церковних потреб. Зробили це болгарські письменники разом із учнями Мефодія, – ініціатива виходила певне від перших, а авторитет праці надали другі. Так постала кирилиця» [2, с.183] – слушно підкреслив Іван Огієнко.

Автор оповідає, що «...кирилиця повстала в еволюційнім процесі пристосування грецького уставного письма до слов'янських умов, а на послідовне письмо упорядкували її в Болгарії за час царя Симеона болгарські письменники та учні Костянтина й Мефодія» [2, с.192].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, обсяг дослідницьких інтересів І. Огієнка вражає індивідуально-авторськими акцентами в царині мовознавства. До останніх днів свого життя І. Огієнко залишився вірним поборником ідеї соборності української літературної мови для всіх українських земель, для всіх українців на материковій Україні та в близькій і далекій діаспорі. Думки науковця актуальні для кожної нації, що прагне зберегтися як цілість: мова – основа держави, вона об'єднує націю: літературна мова формується живим життям – засобами масової інформації, освітніми установами тощо. І. Огієнко репрезентує власну концепцію філософсько-теоретичного трактування перспекції глаголиці та кирилиці як простір прогнозування та передбачення, її значення та роль для сучасного мовознавства XXI століття.

Список використаних джерел:

1. Бацевич Ф. Духовна синергетика рідної мови. Лінгвофілософські нариси. Київ : Академія, 2009. 192 с.
2. Огієнко І. Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян. Жовква : Друкарня о. Василян, 1937. 300 с.
3. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. Катеринослав; Ляйпціг : Укр. вид-во в Катеринославі, 1923. 272 с.
4. Огієнко І. Історія українського друкарства. Київ : Либідь, 1994. 448 с.
5. Тимошик М. Київський національний університет культури і мистецтв. Українознавчі проекти видавництва «Наша культура у Варшаві» (20-30 роки XX ст.) та їх актуальність для сучасності. URL: <http://www.ukraina.uw.edu.pl/sites/default/files/pliki/SUV%203%20-%20czwarte.pdf>.

The article describes the foresight of the Glagollic and Cyrillic alphabets of Ivan Ohiienko in his scientific paper «The Rise of the Alphabet and the Literary Language in the Slavs» (1938). It outlines the history and development of the alphabet of the ancient people, Old Slavic book terminology, and the history of the Glagollic and Cyrillic alphabets.

Ivan Ohiienko created his own concept of foresight which reflects as a space of forecasting and prediction of the future value of the Ukrainian literary language in the domain of Slavic philology. The studio of the emergence of the alphabet and the literary language of the Slavs is considered. It is divided into the following parts: the history of the alphabet of the ancient people, the history of Glagollic and Cyrillic alphabets, the story of the monk Horobryi about the Slavic writings, the emergence of the Slavic literary language. The article explains in details the history of the origin of the alphabets from the ancient people (Chinese, Egyptian, Phoenician, and Greek).

Ivan Ohiienko recorded the development of the Slavic letter, clarified the Old Slavonic terminology, and presented the Slavic writing and his works above the

Slavic alphabet. The author concluded the whole concept of the ancient history of Glagollic alphabet. Ivan Ohienko objectively presents the Greek theory of formation of the Glagollic alphabet, thereby proves the urgent problem among most scientists in the XVIII century. It is proved that the Glagollic script is less perfect than Cyrillic, which did not know the system of the letters. According to the scientist, the original Glagollic was needed for everyday use.

The third part, «The Rise of the Alphabet and the Literary Language in the Slavs», is devoted to the birth of the Cyrillic alphabet, its ordering and development. I. Ohienko presents his own conception of the foresight of the philosophical and theoretical interpretation of the Glagollic and Cyrillic alphabets as a space of forecasting and prediction, its significance and role for the modern linguistics of the XXI century.

Key words: foresight, Glagollic and Cyrillic alphabets, Ivan Ohienko, Old Slavic language.

Отримано: 26.09.2018 р.

УДК 811.161.2(477.85)

DOI: 10.32626/2309-7086.2018-15-2.78-82

О. Е. Кравченко-Дзондза

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ІВАН ОГІЄНКО — ДОСЛІДНИК ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ ГАЛИЧИНИ

У статті розглянуто мовознавчий доробок Івана Огієнка. Подано аналіз фундаментального дослідження про походження й функціонування української мови «Історія української літературної мови». Проаналізовано складну мовну ситуацію в Галичині на початку ХХ століття, обґрунтовано роль окремих письменників (Івана Франка, Василя Стефаника, Марка Черемшини, Леся Мартовича, Богдана Лепкого, Богдана-Ігора Антонича) у становленні літературної мови у Галичині. Своїми дослідженнями Огієнко доводив, що українська літературна мова розвивалася в творах письменників і прямувала «до культурності, європеїзації змісту й форми». У дослідженні увага приділяється проблемам взаємозв'язку діалекту та літературної мови, естетичної функції діалекту в художній системі західноукраїнських письменників. Визначено значення мовознавчого доробку вченого для сучасної лінгвістически.

Ключові слова: діалект, історія мови, культура, лінгвістическа, літературна мова, література, художня система.

Постановка проблеми. Природжений хист ученого, педагога, державного, громадського, церковного та культурного діяча однаково успішно виявлявся у діяльності Івана Огієнка і як мовознавця та літературознавця, і як перекладача та поета, і як редактора та видавця, і як ректора та міністра, і як православно митрополита та історика української церкви. Важко сказати, в якій із цих сфер діяльності Іван Огієнко (митрополит Іларіон) залишив найпомітніший слід. Одне незаперечне: він чесно й віддано служив українській справі, до останніх днів життя не полишав подвижницької діяльності на ниві відродження нації, її мови та культури [10]. Переконає в цьому хоча б той факт, що бібліографія наукових і публіцистичних праць ученого та його художніх творів, за неповними даними, складає близько півтори тисячі назв, переважна більшість яких, на жаль, і сьогодні недоступна українському читачеві. Багатогранна редакторська, видавнича, перекладацька, епістолярна діяльність не може не викликати справжнього подиву й захоплення від усвідомлення того, що це змогла